

TİLİMSÂNÎ, İbrâhîm b. Ebû Bekir

(إبراهيم بن أبي بكر التلمساني)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Abdillâh el-Ensârî es-Sebtî et-Tilimsânî (ö. 690/1291)

Mâlikî fakihî, şair ve edip.

609 yılı Cemâziyelâhîr ayının son gecesinde (26 Kasım 1212) Cezayir'in Tilimsân şehrinde doğdu. Aslen Endülüs'ün kuzeyindeki Veşka (Huesca) şehrinde doğdu. Doğu yaşında iken babası tarafından götürüldüğü Gırnata'da üç yıl tahsil gördü. Daha sonra Endülüs'ün güney sahil şehirlerinden Mâleka'ya (Malaga) gitti. Burada Ebû Bekir İbn Desmân, Ebû Sâlih Muhammed b. Muhammed ez-Zâhid, Ebû Abdullah İbn Hafîd, Ebû Bekir İbn Muhriz ve Ebû'l-Hasan Sehl b. Mâlik'ten ders okudu; ayrıca Ebû'l-Hasan ed-Debbâc ile Ebû Ali eş-Şevbîn'den kitâbet yoluyla icâzet aldı. Ardından Merînîler'in egemenliğinde parlak bir ilmi hayatın hüküm sürdüğü Fas'ın önemli şehirlerinden Sebte'ye (Ceuta) yerleşti. Sebte'de Ebû'l-Abbas İbn Ufûr ve Ebû'l-Mutarriif İbn Umeyre el-Mahzûmî, Ebû'l-Berekât Ömer b. Mevdûd el-Fârîsî ve Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Mûsâ el-Gumârî gibi âlimlerin talebesi oldu. Şair ve edip Ebû'l-Hakem İbnü'l-Murâhhal'in kız kardeşiyle evlendi ve ölüncüye kadar bu şehirde yaşadı. Diğer kaynakların aksine İbn Ferhûn vefat tarihini 697 (1298), Mahlûf 699 (1300) olarak verir. Dil âlimi, edip ve şair kimliği yanında şûrût, hesap ve ferâiz alanında derin bilgisiyle tanınan Tilimsânî'nin yetiştiği talebeler arasında tarihçi ve edip İbn Abdülmelik el-Merrâkûşî, Kâsım b. Yûsuf et-Tücbî ve Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdullah er-Rusâfî anılmaktadır.

Eserleri. 1. *Urcûzetü't-Tilimsânî fi'l-ferâ'iz*. Müellifin *Tebşîratü'l-bâdî fi'l-ferâ'iz ve tezkiyetü's-şâdî'l-mecîdî'l-fârîz* adını verdiği eser (Tücbî, s. 276; krş. Menûnî, *Varakât*, s. 300, 327) *el-Manzûmetü (el-Urcûzetü)'t-Tilimsâniyye fi'l-ferâ'iz*, *el-Kaşîdetü't-Tilimsâniyye*, *et-Tilimsâniyye* diye de anılır. Müstakil halde (Kahire 1324) ve bazı şerhleriyle birlikte basılmış olup Faure-Biguet tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*la Tlemsaniya*, Valence 1905). Eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. Ebû Abdullâh İbn Câbir el-Gassânî el-Miknâsî'nin *Şerhu Manzûmeti't-Tilimsânî fi'l-ferâ'iz*, Ebû'l-Abbas İbn Zâgû et-Tilimsânî'nin *Şerhu Urcûzeti't-Tilimsânî fi'l-ferâ'iz*, Muhammed b. Şakrûn b. Hibetullah et-Tücbî et-Tilimsânî'nin *Şer-*

hu't-Tilimsâniyye, Ya'kûb b. Mûsâ es-Seytânî'nin *Münthe'el-bânî ve mürteka'l-me'ânî fi şerhi Ferâ'izi Ebî İshâk et-Tilimsânî*, Ebû'l-Hasan Ali b. Yahyâ el-Asnûnî el-Megilî'nin *Şerhu'l-Urcûzeti't-Tilimsâniyye* (nşr. Abdüllatîf Zekkâg, Beyrut 2009) ve Ali b. Muhammed el-Kalesâdî'nin *el-Gurretü't-Tûnisîyye fi şerhi'l-Manzûmeti't-Tilimsâniyye* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır (İbn Meryem, s. 261; bu şerhlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 666; Abdülazîz Binabdallah, s. 151, 152, 189; Menûnî, *Varakât*, s. 301, 327, 346-347, 531; Muhammed Haccî, s. 162; Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 648-649). İbn Merzûk el-Hafîd manzumeyi *Münthe'el-emânî* adıyla ihtisar etmiştir (Ahmed b. Ali el-Belevî, s. 293). Ali b. Yahyâ el-Asnûnî el-Megilî'nin şerhi üzerine Mûsâ Miftâh Ahmed Beşâbiş, Hartum Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamıştır (*'İlmü'l-ferâ'iz usûlühü's-şer'iyye ve tatbîkâtühü'l-'amelîyye: Şerhu'l-Urcûzeti't-Tilimsâniyye ün-müzecen*, 2007).

2. *Netîcetü'l-ğiyer ve müziletü'l-ğiyer fi nazmi'l-meğâzi ve's-siyer*. Escorial Kütüphanesi'nde (nr. 390/3) bir nüshası mevcuttur (Derenbourg, I, 258-259; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 666). Müellifin talebesi Tücbî, *Netîcetü'l-ğiyer ve müziletü'l-ğiyer fi vaşfi meğâzi Resûlillâh ve's-siyer* adıyla kaydettiği eserin yaklaşık 700 beyit olduğunu ve manzumeyi bizat müellifinden okuduğunu belirtir (*Bernâmece*, s. 137).

3. *Telhişu nazmin fi aşli 'ilmi'l-cebr ve'l-mukâbele*. Selâ'da Subayhiye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Muhammed Haccî, s. 480).

4. *Kaşîde fi'l-mevlidi'l-kerîm*. Kadî ve muhaddis Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sebtî el-Azeffî'nin *ed-Dürrü'l-munazzam fi mevlidi'n-nebiyyi'l-mu'azzam* adlı eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir. 185 beyitten ibaret olan kaside'nin bazı beyitleri çeşitli eserlerde nakledilmiştir (Menûnî, *Varakât*, s. 291, 531).

5. *el-Mu'aşşeretü'l-'arûziyye fi medhi hayri'l-berîyye*. Tücbî bu manzumede bütün meşhur vezinlerin kullanıldığını ve dokuz beyitten sonra meşhur bir şaire ait aynı vezinde şâhid beyit getirildiğini söyler (*Bernâmece*, s. 289). Eser bazı kaynaklarda *el-Mu'aşşeretü 'alâ evzânî'l-'arûz* şeklinde de kaydedilmiştir (Menûnî, *Kâbes*, II, 784; bir kısım eserlerde "arûz" kelimesinin yerine Arap veya Mağrib kelimeleri yazılmıştır). Bunların yanı sıra kaynaklarda Tilimsânî'ye *Mağâle fi 'ilmi'l-'arûzi'd-dübeyti*, *Şerhu İbni'l-Cellâb*,

Kitâbü'l-Lüma' fi'l-fıkh gibi eserler nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve's-Şıla* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Rabat 1984, I, 280; II, 521; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 30; İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, *Şilatü's-Şıla* (nşr. Abdüsselâm Herrâs – Saîd A'râb), Muhammedîye 1416/1995, V, 355-356; Tücbî, *Bernâmece* (nşr. Abdülhafîz Mansûr), Libya 1981, s. 137, 172, 173, 276, 289; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 326-329; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1996, s. 147-148; Hâlid b. İsâ el-Belevî, *Tâcü'l-mefrik* (nşr. Hasan es-Sâih), Muhammedîye, ts. (İhyâü't-türâsî'l-İslâmî), II, 96; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî, *Şebetü Ebî Ca'fer* (nşr. Abdullah el-İmrânî), Beyrut 1403/1983, s. 293; İbn Meryem, *el-Bustân fi zikri'l-evliyâ' ve'l-'ulemâ' bi-Tilimsân* (nşr. İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1326/1908, s. 55-56, 261; H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escorial*, Paris 1884, s. 258-259; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 202; Brockelmann, *GAL*, I, 482; *Suppl.*, I, 666; Hifnâvî, *Ta'rîfü'l-halef bi-ricâlî's-selef*, Beyrut 1402/1982, I, 13-15; Abdülazîz Binabdallah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 24, 151, 152, 189; Muhammed Haccî, *Fihrisü'l-Hizâneti'l-'ilmiyyeti's-Şubayhiyye bi-Selâ*, Küveyt 1406/1985, s. 162, 480; Menûnî, *Kâbes min 'ağâ'il-mahtûti'l-Mağribî*, Beyrut 1999, I, 214; II, 772, 784; a.m.f., *Varakât 'an hadâretü'l-Merîniyyîn*, Dârülbeyzâ 1420/2000, s. 291, 300-301, 327, 346-347, 531; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 227; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şûrûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 648-649; Muhammed el-Kâdirî – Muhammed Melşûş, *Fihrisü'l-mahtû'âti'l-haceriyyeti'l-Mağribiyye*, Dârülbeyzâ 2004, s. 72-73.

MUHARREM KILIÇ

TİLİMSÂNÎ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد التلمساني)

Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Ali el-İdrîsî el-Alvînî et-Tilimsânî (ö. 771/1370)

Mâlikî fakihî, çok yönlü âlim.

710 (1310-11) yılında Cezayir'in Tilimsân şehrinde doğdu. Aslen Alvîn (Alviyyîn) köyünden olup Hz. Hasan'ın soyundan (İdrîsî şeriflerinden) gelen ilim ehli bir aileye mensuptur. Babası bölgede tanınan bir Mâlikî fakihiydi. Orta Mağrib'in (Mağrib-i Evsat) merkezi ve Abdülvâdîler'in başşehri olan Tilimsân'da yetişen Şerîf et-Tilimsânî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ya'kûb es-Sanhâc'den ilk Kur'an eğitimi aldı; küçük yaşlarından itibaren şehirdeki ilim meclislerine ve ders halkalarına katıldı. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülvâhid el-

TİLİMSÂNÎ, Muhammed b. Ahmed

Mücâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer et-Temîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hediyye el-Kureşî, Ebû Abdullah İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Yahyâ, İmrân b. Mûsâ el-Meşeddâîlî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdünnûr en-Nedrûmî gibi âlimlerden ders gördü. Özellikle "imamın iki oğlu" diye tanınan Ebû Zeyd Abdurrahman İbnü'l-İmâm Muhammed b. Abdullah et-Tinnîsî ve kardeşi Ebû Mûsâ İshâ'dan fıkıh, fıkıh usulü ve kelâm okudu. Daha sonra Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Âbîlî'nin ihtisas öğrencileri arasında yer aldı ve onun akfî ilimlerdeki birikiminden faydalandı. Öğrencilik yıllarında bir süre Fas'ta bulundu ve Ebû Fâris Abdülmü'min el-Cânâtî'den Mâlikî fıkıhı okudu. Akfî ve şer'î ilimlerde güçlü bir birikim elde eden Tilimsânî, o dönemde Mağrib'de akfî-felsefî ilimlerle usul merkezli Mâlikî fıkıh anlayışının geliştiği en önemli merkez durumundaki Tunus'a gitti (740/1339-40). Tunus'ta Ebû Abdullah Muhammed b. Ali es-Settî ve Tunus Başkadısı İbn Abdüsselâm el-Hevvârî ile görüştü; daha önce okuduğu İbn Sinâ'nın *eş-Şifâ'sı* ve İbn Rüşd'ün Aristo şerhlerini İbn Abdüsselâm ile müzakere etti.

Tilimsân'a dönmesinin ardından ders vermeye başlayan Şerîf et-Tilimsânî kısa zamanda bölgenin en tanınmış âlimleri arasına girdi. Şehrin ikinci defa Merînîler'in eline geçtiği 752 (1351) yılında Sultan Ebû İnân Fâris tarafından diğer Tilimsânî âlimlerle birlikte başşehir Fas'a davet edildi ve saraydaki Ulemâ Meclisi'nin üyesi oldu. Saray mensuplarının çocuklarına özel dersler verdi. Bu dönemde Mağrib ve Endülüs çevresinden Fas'a gelen öğrencilerin derslerine en çok ilgi gösterdiği hocalardan sayılan Tilimsânî, Tilimsân'a dönmek isteyince (756/1355) Sultan Ebû İnân ile arası açıldı. Tilimsânî'nin bölgedeki bazı rakip sultanlarla da ilişkisinin olduğu yönünde bazı bilgiler edinen Sultan Ebû İnân onu çekemeyen Faslı âlimlerin de teşvikiyle Tilimsânî'yi tutuklattı. Birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı ve tekrar Ulemâ Meclisi'ne katıldı. Sultan Ebû İnân'ın ölümüne kadar (759/1358) Fas'ta kaldı. 1359'da Tilimsân'ı tekrar zapteden Abdülvâdî Sultanı II. Ebû Hammû Mûsâ'nın davetiyle memleketine döndü. Sultan Tilimsânî'yi kızıyla evlendirdi ve babası Ebû Ya'kûb ile bazı aile büyüklerinin kabirlerinin yanına onun için el-Medresetü'l-Ya'kûbiyye'yi yaptırdı (765/1363). Tilimsânî bu medresede vefatına kadar (4 Zilhicce 771/29 Haziran 1370) müderrislik yaptı ve ölümünde medresenin yanına defnedildi.

İbn Haldûn, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Merzûk el-Hatîb gibi çağdaşlarının aksine kitap yazmaktan çok öğrenci yetiştirmeye önem veren Şerîf et-Tilimsânî'nin öğrencileri arasında iki oğlu Ebû Muhammed Abdullah ve Ebû Yahyâ Abdurrahman, İbn Zümrek, İbn Kunfûz, İbn Abbâd er-Rundî, Ebû Yahyâ İbnü's-Sekkâk, Ebû İshak İbrâhim el-Masmûdî, Muhammed b. Ali el-Mayurkî, Ebû Abdullah el-Kaysî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed el-Mürri, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf es-Süğrî sayılabilir. Kaynaklarda İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî de onun öğrencileri arasında zikredilir (İbn Meryem, s. 166; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 432), ancak Tilimsânî'nin Gırnata'ya gittiğinden söz edilmez (krş. İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, s. 129). Gırnata dışına hiç çıkmadığı bilinen Şâtîbî'nin kendisinden yazıma yoluyla faydalanmış olması muhtemeldir. Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî'nin, "Bir Gırnatalı tarafından sorulmuştur" diyerek naklettiği (*Neylû'l-ibtihâc*, s. 441-445; ayrıca bk. İbn Meryem, s. 178-184), Tilimsânî'nin mürâât-ı hilâf konusundaki görüşünü öğrenmek için yazılmış mektup Şâtîbî'ye ait olmalıdır. Nitekim Şâtîbî aynı meseleyi benzer ifadelerle hocası Kabbâb'a ve İbn Araf'e'ye de yazarak sormuştur (Venşerîsî, VI, 365-366). Kaynaklarda ayrıca İbn Haldûn ve kardeşi Ebû Zekeriyâ, Tilimsânî'nin öğrencileri arasında sayılmakla birlikte İbn Haldûn otobiyografik eseri *et-Ta'rifte* (s. 62) ondan hocası değil arkadaşı ve akranı diye söz eder. Tilimsânî'nin Tunus'ta bulunduğu yıllarda görüşmüş olmaları mümkünse de İbn Haldûn, Tunus'taki hocaları arasında onu saymaz (*a.g.e.*, s. 15-23).

Tilimsânî'nin faaliyetleri ve yetiştirdiği öğrenciler özellikle mantık ve felsefenin Mağrib ve Endülüs'teki gelişiminde önemli pay sahibidir. VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren Fas ve çevresinde hâlâ tepkiyle karşılanırken Tunus'ta Kâsım b. Ebû Bekir b. Zeytûn, İbn Abdüsselâm el-Hevvârî ve İbn Araf'e'nin çalışmalarıyla zirveye çıkan bu ilimlerin Tilimsân'daki en önemli temsilcisi "imamın iki oğlu"ndan sonra Şerîf et-Tilimsânî'dir (İbn Haldûn, *Muqaddime*, s. 403; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, III, 24-38; Çavuşoğlu, s. 92-96). Mantık, matematik, astronomi, müzik, tıp, anatomi ve ziraat gibi dönemin bütün akfî ilimlerinde otorite kabul edilen Tilimsânî bu yönüyle İbn Abdüsselâm ve İbn Araf'e'nin övgüsünü kazanmıştır. İbn Merzûk el-Hafid, Tilimsânî'nin dönemin en büyük âlimi olduğu konusunda icmâ bulduğunu söyler. Akfî ilimlerdeki üstünlüğünün yanında fıkıh,

usûl-i fıkıh, ferâiz, kelâm, Kur'an ilimleri, tefsir, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı ile tarih alanlarında da çok güçlü olan Tilimsânî, Mağrib bölgesinde Mâlikî mezhebinin önde gelen fakihlerindendi. Mezhepte müctehid imamlardan sayılırdı. Güçlü tercihleri ve ictihadları vardı, ancak fetvalarda ihtiyatlı davranırdı. Fikhî görüş ve fetvalarına dönemin Mâlikî kadı ve müftüleri büyük itibar gösterir, çözümünde zorlandıkları fikhî meseleler hakkında yazılı olarak kendisine başvururlardı. Endülüs'ü tarihçi ve edip Lisânüddin İbnü'l-Hatîb telif ettiği her kitabı kendisine gönderir ve gözden geçirmesini isterdi. Öte yandan hocalık hayatı boyunca hiç ara vermeden sürdürdüğü tefsir derslerine öğrencilerinin yanı sıra meslektaşları ve devlet adamları da katılmıştır.

VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren Mısır'da ortaya çıkan Mâlikî muhtasarlarının Kuzey Afrika ve Endülüs'teki fıkıh eğitimine büyük ölçüde hâkim olduğu bir dönemde yaşayan Tilimsânî, bu gelişmenin fûrû-i fıkıh ile usûl-i fıkıh arasındaki irtibatı giderek zayıflattığını farkedip çalışmalarını usul ağırlıklı olarak yürütmüştür. Meşhur iki kitabından biri sürekli derslerinde okutduğu Hüneccî'nin mantık eseri *el-Cüme'l*in şerhi, diğeri de fûrû-i fıkıh alanındaki mezhepler arası ihtilâfların usul diliyle ifade edildiği *Miftâhu'l-vüşûl*'dür. Bu sebeple İbn Haldûn onun hilâfiyyât sahasındaki üstünlüğüne özellikle vurgu yapar (*et-Ta'rif*, s. 63). Fıkıh derslerinde daha ziyade *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'yı okutmuş olması (İbn Meryem, s. 172; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 437) Kabbâb, Şâtîbî ve İbn Haldûn gibi Tilimsânî'nin de muhtasarlara dayalı fıkıh eğitimini yetersiz bulduğunu ve fıkıhın, ictihad kabiliyetini geliştiren erken dönem eserlerinden öğrenilmesi gerektiği görüşünü benimsediğini göstermektedir.

Tilimsânî bir âlim, Şerîf et-Tilimsânî ile ardından onun şöhretini sürdüren iki oğlu hakkında bir menâkıb kaleme almıştır. Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî bu eseri *el-Kavülü'l-münif fi tercemeti'l-İmâm Ebî 'Abdillâh eş-Şerîf* adıyla ihtisar etmiş ve bir kısmını *Neylû'l-ibtihâc*'da nakletmiş (s. 432-445), İbn Meryem de bu bölümü *Neylû'l-ibtihâc*'dan aynen aktarmıştır (*el-Bustân*, s. 166-184).

Eserleri. 1. Miftâhu'l-vüşûl ilâ binâ'i'l-fürû' ale'l-uşûl. Fûrû-i fıkıh ile usûl-i fıkıhın irtibatını kurmak, mezhepler arasındaki fûrû ihtilâflarının usuldeki karşılığını göstermek ve bu konuda birtakım genel

kurallara ulaşmak amacıyla kaleme alınan, fıkıh kitapları arasında ayrı bir tür kabul edilen “tahrîcî'l-fürû' ale'l-usûl” edebiyatının tanınmış örneklerindedir. Zencânî ve İsnevî'nin yalnızca Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüş ve yaklaşımlarıyla sınırlı kalan eserlerinde farklı şekilde Tilimsânî, Mâlikî mezhebi başta olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerine de yer verir ve konuları fıkıh usulü sistematikleştirilerek ele alır. Mâlikî fakihlerince daha önce yazılmış hilâf ve kavâid eserlerinde bu konulara temas edilmekle birlikte *Miftâhu'l-vüşûl*, mezhep görüşlerini savunmaktan ziyade fûrû-usul irtibatını kurmayı hedefleyen bu türün Mâlikî mezhebinde bilinen tek örneğidir. Tilimsânî, Merîni Sultanı Ebû İnân'ın daveti üzerine Fas'a gittikten sonra kaleme aldığı ve 29 Cemâziyelâhîr 754'te (1 Ağustos 1353) tamamladığı eserini sultana ithaf etmiştir (*Miftâhu'l-vüşûl*, s. 296-297, 756-757). Birçok baskısı yapılan kitabın (Tunus 1346; nşr. Ebû Bekir Mahmûd Kummî, baskı yeri ve tarihi yok [Mektebetü'l-külliyâti'l-Ezheriyye]; Kahire 1962; nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Beyrut 1403/1983) Muhammed Ali Ferkûs tarafından gerçekleştirilen neşrinde (*Kitâbü Meşârâti'l-ğalaṭ fi'l-edille* ile birlikte, Beyrut 1419/1998) Venşerîsî'nin istinsah ettiği 888 (1483) tarihli nüsha esas alınmıştır. Abdülhamîd b. Bâdis'in ders kitabı olarak okutduğu ve şerhettiği eser (*Miftâhu'l-vüşûl*, neşredenin girişi, s. 283), Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Fülâtî (*Elfiyyetü'l-usûl ve binâ'ü'l-fürû' aleyhâ* adıyla) ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah eş-Şinkitî (*Naẓmü Miftâhi'l-vüşûl* adıyla) tarafından manzum hale getirilmiştir (a.g.e., s. 285-286). 2. *Şerhu'l-Cümel*. Mağrib çevresinde çok okunan ve itibar gören bu kitap Hûnecî'nin *el-Cümel fi'l-manṭık* adlı eserinin şerhidir (el-Mektebetü'l-vatanîyye, Cezayir, nr. 1388; ez-Zâviyetü'l-Hamzâviyye, el-Mağribü'l-aksâ, nr. 45 [mecmû içinde]). 3. *Kitâbü Meşârâti'l-ğalaṭ fi'l-edille*. Mantık yanlışlarına dair olan eser, konu hakkında Tilimsânî'ye sorulan sorulara (muhtemelen Merîni Sultanı Ebû İnân tarafından) cevap olarak ve *Miftâhu'l-vüşûl*'den sonra kaleme alınmıştır. Kitapta akfî ve fikhî kıyasla ilgili mantık yanlışları lafzî ve mânevî yanlışlar olmak üzere iki bölüme ayrılarak örneklerle anlatılır; sonunda Aristo, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın konuyla ilgili görüşleri özet halinde verilir. Risâle hacmindeki eser her iki neşrinde de (nşr. Mustafa el-Vazîfî, Dârülbeyzâ 1411/1991; nşr. Muhammed Ali Ferkûs, *Miftâhu'l-vüşûl* ile birlikte, Beyrut 1419/1998)

Tilimsânî'nin bir öğrencisinin 771'de (1369) müellif nüshasından istinsah ettiği bir nüsha kullanılmıştır. Kaynaklarda Tilimsânî'nin ayrıca *Kitâb fi'l-kazâ ve'l-ğader*, *Fetâvâ* ve *Kitâb fi'l-Mu'âṭât* (veya *Kitâb fi'l-Mu'âvedât*) adlı üç eserinden söz edilir. Bunlardan üçüncüsü para bozumu ve de-ğışimi, ücretler, vergiler, kâr-zarar paylaşımı gibi muâmelât problemlerinin çözümünde kullanılan hesap yöntemine (hisâbü'l-muâmelât) dair, Endülüs çevresinde benzerlerine çokça rastlanan türden (İbn Haldûn, *Muḳaddime*, s. 469) bir kitap olmalıdır. Ahmed b. Muhammed el-Makkârî, Tilimsânî'nin diğer kaynaklarda zikredilmeyen *Şerhu'l-'Umde* adlı bir eserinin mukaddimesinde yer alan hamdeyle ilgili bir tartışmaya atıfta bulunur (*Nefḫu't-ṭib*, V, 272-273).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüşûl* (nşr. M. Ali Ferkûs), Beyrut 1419/1998, s. 296-297, 756-757; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 51-292; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâta*, II, 303; III, 169; İbn Haldûn, *Muḳaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1416/1996, s. 403, 469; a.m.f., *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvîṭ et-Tancî), Kahire 1951, s. 15-23, 62-64, 129; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1983, s. 368; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, VI, 365-366; IX, 321; XII, 224-225; İbn Meryem, *el-Bustân fi zikri'l-'ulemâ' ve'l-evliyâ' bi-Tilimsân* (nşr. İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1326/1908, s. 127-129, 164-184; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 430-445, 474; Makkârî, *Nefḫu't-ṭib*, V, 272-273, 342; VI, 25; VII, 147, 166; a.m.f., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1359-61/1940-43, II, 9, 15; III, 23-38; *Şeceretü'n-nür*, I, 234; Yahyâ Bû Azîz, *A'lâmü'l-fikr ve's-sekâfe fi Cezâ'iri'l-maḥrûse*, Beyrut 1995, II, 9-10, 63-70; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 92-96; Ahmad Atif Ahmad, *Structural Interrelations of Theory and Practice in Islamic Law*, Leiden 2006, s. 59-62; Nail Okuyucu, “Tahrîcî'l-fürû' ale'l-usûl Edebiyatı”, *MÜİFD*, sy. 38 (2010), s. 114-124; H. Bencheneb, “al-Şarîf al-Tilimsânî”, *El²* (İng.), IX, 343-348.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

TİLİMSÂNÎ, Şâbbüzzarîf

(الشاب الظريف التلمساني)

Şemsüddîn Muhammed b. Affiddîn Süleymân b. Âli el-Kûmî et-Tilimsânî (ö. 688/1289)

Suriyeli Arap şairi.

10 Cemâziyelâhîr 661 (21 Nisan 1263) tarihinde doğdu. Cezayir'deki Tilimsân şehrinin batı kesiminde yerleşmiş Kûme kabilesine mensuptur. Meziyetleri ve zarif

hareketleri dolayısıyla “Şâbbüzzarîf” (kibar genç) lakabıyla tanındı. Babasına nisbetle İbnü'l-Affî diye anılır. Affüddîn Süleyman VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında Tilimsân'dan Kahire'ye göç etmiş, burada evlenmiş ve oğlu Şemseddin Muhammed bu şehirde doğmuştur. Babasının Dimâşk'ta vergi işlerinde görev alması üzerine Tilimsânî 665-670 (1267-1271) yıllarında ailesiyle birlikte Kahire'den ayrılarak Dimâşk'a geldi ve hayatını burada geçirdi. İçinde bulunduğu ilim ve kültür ortamının yardımıyla kısa zamanda yetişme imkânı buldu ve erken yaşta edebî hayata başladı. İlk hocası aynı zamanda mutasavvıf ve şair olan babası Affüddîn'dir. Dimâşk'ta babasıyla birlikte Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî'den onun Şâfiî fıkına dair *Minhâcü't-ṭalibîn* adlı eserini okudu, Nevevî her ikisine de icâzet verdi. Ancak babasını övdüğü bir şiirine dayanılarak Tilimsânî'nin bu eseri ondan okuduğu da söylenmektedir (*Divân*, kaside nr. 95). Yine şiirlerinde övdüğü tarihçi ve fakih İsmâil b. Ahmed İbnü'l-Esîr el-Halebî; kadî, edip ve tarihçi İbn Abdüzzâhir ile Kâdî Muhyiddin Muhammed b. Ya'kûb İbnü'n-Nehhâs da faydalandığı hocaları arasında yer alır.

Tilimsânî, döneminin önde gelen şahsiyetleriyle görüştü ve onlar için methiyeler yazdı. Bunların başında Mısırlı edip, şair ve kadî İbn Abdüzzâhir, Emîr Alemüddin ed-Devâdârî, Başkadî Hüsameddin el-Hanefî er-Râzî, Hama sahibi el-Melikül Mansûr Seyfeddin Muhammed ve Şam Valisi Nâsîrüddin Muhammed b. İftihâr el-Harânî gelmektedir. Şairin çağdaşları ve özellikle Şam bölgesindeki edipler Tilimsânî'nin şiirini takdir ve ilgiyle takip etmekle birlikte onu kıskananlar kendisini eleştirmeye başladı, hatta övdüğü kişilerin huzurunda küçük düşürmeye çalıştı, zaman zaman moralini bozup ümitsizliğe sevketti. Ayrıca babası, yaşayış tarzından ve şiirlerinde yer alan bazı hafifliklerinden memnun kalmadığı için ağır eleştiriler içeren öğüt niteliğinde bir şiir yazdı (Ömer Mûsâ Bâşâ, s. 245). Sıkıntılı ve mücadeleli bir hayat geçiren Tilimsânî 14 Receb 688 (3 Ağustos 1289) tarihinde Dimâşk'ta vefat etti ve burada Sûfiye Kabristanı'na defnedildi. Kısa bir süre önce kardeşini kaybeden, arkasından tek oğlunun ölümüyle sarılsan Affüddin Süleyman her ikisi için acı ve âdeta ateş dolu bir mersiye yazmıştı (Safedî, III, 135).

Daha çok müzikalitesi yüksek, kısa ve hafif aruz bahirlerini kullanan Tilimsânî'nin